

Kettős olvasók a szakszervezeti és a tanácsi könyvtárakban

A Pest megyében végzett szakfelügyeleti vizsgálatok során gyakorta halljuk a községi könyvtárakban, hogy az aktív keresőképes lakosság elsősorban a munkahelyi könyvtárakat veszi igénybe. A szakszervezeti könyvtárakban viszont azt tapasztaljuk, hogy igen kevés a könyvtárközi kölcsönzések száma, a könyvtárosok indokolása szerint azért, mert az olvasók a lépcsőzetesen kiépített könyvtári rendszer magasabb szolgáltató pontjaihoz, egységeihez könnyen és közvetlenül hozzáférnek. Ezt a véleményt még a könyvtári szolgáltatások legalsó lépcsőjének, végpontjának tekinthető letéti II. típusú könyvtárakban tevékenykedő könyvtárosok is gyakran hangoztatják. Az ilyen feltételezések indítottak arra, hogy utánanézzek: valóban jelentős mértékű-e az olvasók átvándorlása bizonyos igényszint fölött a magasabb színvonalú szolgáltatóhelyeknek tekintett tanácsi könyvtárakba? A vizsgáldás helyszínéül különféle adottságú munkahelyi könyvtárakat választottam, olyanokat, amelyek talán a Pest megyére jellemző sajátosságaik mellett országos típusként is szerepelhetnek.

Már az első nekifutásra le kellett mondanom arról, hogy a Budapestet övező településgyűrű

bejáró dolgozóinak lehetséges kettős olvasási gyakorlatát megfigyeljem. Szociológus legyen ugyanis a talpán, aki utána tud annak járni, hogy mely falvakból név szerint kik és milyen üzemekbe járnak el a megyéből! (Pest megye területéről 180 ezer dolgozó jár be budapesti munkahelyre.) A körülbelül 50 ezer megyén belüli ingázó megfigyelése sem kecsegtetett különösebb eredménnyel, ismervén azt a tényt, hogy az olvasók nagyobb távolságot már csak igen erős készíttetésre küzdenek le egy-egy könyv megszerzéséért. Mindössze két kérdést tudtam tehát megfogalmazni: Milyen mértékben és mely okokból fordul elő, hogy azok a dolgozók, akiknek módjukban áll a munkahelyükön könyvtárt igénybevenni, kikerülik azt? És: Milyen arányú lehet a két úgynevezett „párhuzamos könyvtári rendszer” együttes igénybevétele?

Feltételeztem, hogy két közművelődési könyvtár együttes használata esetében az egyiknek mindenképpen a könyvtári szolgáltatások szélesebb vagy speciálisabb kínálatát kell nyújtania, s ez logikusan a napi munkában töltött idő helyszínétől távolabbi lehet.

A vizsgáldás – amit csak jobb kifejezés hiányában merek annak nevezni – minden esetben az üzemi könyvtárból indult ki. A munkahelyek többségében ugyanis rendelkezésre állnak az adatok: mely lakóhelyről hányan és kik dolgoznak ott. Ugyanezt már nehezebb az olvasókról megállapítani, mivel a szakszervezeti könyvtárak többségében a lakóhelyet nem tüntetik fel az olvasói törzslapokon. Ahol mégis sikerült kideríteni, ott már csak a névsorokat kell egyeztetni a lakóhelyi – tehát a feltételezett továbblépés helye szerinti – olvasók névsoraival. Ügyszerető kollégák segítségével 5 ezernél több olvasó nevét tartalmazó listát hasonlítottunk így össze két-két könyvtár nyilvántartásaiban.

Az értékelésben szereplő munkahelyek könyvtári ellátottságának adatai:

Kohászati Gyárépítő Vállalat, Tápiószele. A község egyetlen számottevő ipari munkahelye, modern technológiával. A dolgozók 80 százaléka fizikai munkás; fiatal szakembergárda dolgozik itt. A 800 dolgozó 60 százaléka helybéli lakos. A gyár könyvtára letéti I. típusú, tehát a szakszervezeti ellátórendszer része. A könyvtár 1981-ben alakult, egyetlen főhivatású könyvtáros kezeli, a gyárkapun kívül található, a teljes műszakidő alatt és a műszak utáni távozás idején is igénybevehető. Műszaki szakkönyveit szintén letétbe kapja. A kettős olvasás feltételezett helye, a községi könyvtár körülbelül azonos könyvtári szolgáltatási szinten működik, azzal az előnnyel, hogy könyvvásztéka jóval szélesebb (KGYV: 2500 kötet, községi könyvtár: 18 ezer kötet), és gyűjteménye szervezettebb.

Csepel Autógyár, Szigetszentmiklós. Pest megye legnagyobb létszámú (6 ezer fő) üzeme az agglomerációs övezetben. A dolgozók 50 százaléka Budapesten és a két – a gyárat a kerítésig körülölelő – településen (Szigetszentmiklós és Szigethalom) lakik, a másik fele távolabbi községekből utazik ide. A két község lakóinak egy része is utazással jut el munkahelyére. A szigetszentmiklói törzsgyár több gyáregységből áll, nagy területen fekszik. Könyvtári ellátásáról ezért gyáregységi fiókkönyvtárakból és a gyári központi könyvtárból álló rendszer gondoskodik. A központi könyvtár a gyárkapun kívül levő művelődési házban található; húsz éve alakult, gyűjteménye mind mennyiségileg, mind szerveztségében majdnem eléri egy „B”-típusú tanácsi könyvtár szintjét. Könyvállománya 58 ezer kötet (ennek egyharmada található a fiókkönyvtárakban), 100-nál több periodikumra fizet elő, 750 darabból álló hanglezem-gyűjteménye van. A gyári központi könyvtárról fontos tudni, hogy ez egyben a szigetszentmiklói régió legnagyobb nyilvános könyvtára is. 3800 olvasójából 1500 szigetszentmiklói vagy szigetalmi lakos. Az üzem dolgozóinak 34 százaléka olvasója a munkahelyi könyvtáraknak, mégpedig 2040-en a gyárterületen levő fiókkönyvtárakban, 1160-an pedig a központi könyvtárban. Itt a kettős olvasást a fiókkönyvtárak olvasói számára a központi gyári könyvtár igénybevétele teszi lehetővé. A szigetszentmiklói és a szigetalmi községi könyvtárak nem vetélkedhetnek a Csepel Autógyár központi könyvtárának szolgáltatásaival.

Egyesült Izzó, Vác. Nagy munkahagyományokkal rendelkező 1500 fős vasas üzem, tá-

volsága a városi könyvtártól pár száz méter. A dolgozók fele váci lakos. Könyvtára 12 ezer kötetes önálló könyvtár, főhivatású könyvtárossal, aki teljes munkaidőben a dolgozók rendelkezésére áll. Kettős funkciójú könyvtár (közművelődési és szakkönyvtár együtt), sőt könyvárusítással is foglalkozik, így a gyár teljesen központosított „könyves” helye. Érdemes megemlíteni, hogy a könyvtárvezető több évtizede dolgozik itt, ismer minden dolgozót.

A kettős olvasók felderítésére az alábbi módszert követtük: A könyvtárak megközelíthetőségét szem előtt tartva először kiszűrtük az olvasók közül a távolabbról bejáró – utazáshoz kötött – dolgozókat. Nyilvánvalónak tűnt, hogy Tápiószelel és Vácon a tanácsi könyvtár igénybevételére elsősorban a helyben lakóknak van lehetőségük. Különleges helyzete miatt a Csepel Autógyárban kiválasztottuk az egyik legnagyobb létszámú gyáregységet: a Járműgyárat (1282 fő), ahol egy letéti I. típusnak megfelelő nagyságú fiókkönyvtár van. Az itteni dolgozók továbblépését vizsgáltuk a színvonalasabb könyvtár – a Csepel Autógyár központi könyvtára – felé. E központi könyvtárban csak a gyári dolgozók jelenlétét vettük figyelembe. Szigetszentmiklós és Szigethalom tanácsi könyvtáraiból a továbblépés fordított irányú, tehát az üzemi központi könyvtár felé tarthat. Meg kell jegyezni, hogy a Szigetszentmiklóson lakó autógyári dolgozók a magasabb képzettségű rétegekből kerülnek ki, Szigethalom viszont főleg munkások laknak. Az utóbbi helyen csak pár éve vált nyilvánossá az iskolai könyvtár, itt a Csepel Autógyárban dolgozó olvasót nem is találtunk.

A bejáró dolgozók és a könyvtár telephelyén lakók olvasói megoszlásáról az első táblázat ad képet. Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy valamennyi üzemi könyvtár ellátási területén a könyvtárral ellátott dolgozók közül egységesen körülbelül 50 százalék a bejáró.

A bejáró dolgozók közül legnagyobb az olvasók aránya abban a két könyvtárban, amely közvetlenül a munkahelyen található, tehát utánajárást nem igényel (Egyesült Izzó, a Csepel Autógyár Járműgyára). A gyárkapun kívül levő könyvtáraknál már jóval kevesebb bejáró dolgozó jelentkezik olvasóként. Mivel a bejárók lakóterületén viszont csak azonos, esetenként rosszabbul ellátott községi könyvtárak vannak, mint a munkahelyen, kettős olvasókat keresni munkahelyi könyvtár és községi könyvtár között felesleges. A Csepel Autógyár központi könyvtárában a bejáró olvasók nagy

1. sz. táblázat

Üzemek	Olvasók					
	a könyvtár telephelyén lakók		bejáró dolgozó		összesen	az ellátott dolgozók közül
	szám szerint	százalékban	szám szerint	százalékban	szám szerint	százalékban
Egyesült Izzó, Vác	298	64	166	36	464	37,2
KGYV, Tápiószele	114	73	43	27	157	19,5
CSA Központi Könyvtár	317	65	172	35	489	36,1*
CSA Járműgyár	244	53	217	47	461	35,9

* A fiókkönyvtárakkal együtt

aránya a magasabb színvonalú szolgáltatásoknak, a bővebb választéknak tulajdonítható. És nem utolsósorban annak az olvasói szemléletnek, hogy ez mégiscsak a munkahely könyvtára.

Ezek után már csak azokat az olvasókat figyeltük, akik a vizsgált könyvtárak telephelyén laknak, vagy a magasabb szintű szolgáltatást nyújtó könyvtárt elérhetik. Feltételezve, hogy a kettős olvasás a magasabb szintű szolgáltatási hely felé irányul, az alapszintű szolgáltatóhelyen olvasókból indultunk ki. Szolgáltatási végpontnak tekintettük a Csepel Autógyár Járműgyárában levő fiókkönyvtárt, a szigetszentmiklósi községi könyvtárt, a KGYV és a váci Egyesült Izzó könyvtárt. Magasabb szintű könyvtári szolgáltatóhelynek

a Csepel Autógyár központi könyvtárt, a tápiószelei községi könyvtárt és a váci városi könyvtárt.

A vizsgált 1254 olvasó közül az alapszintű szolgáltatóhelyen 81,7 és a magasabb szintűn 21,7 százalék fordult meg.

A könyvtárak és a szintek szerinti részletezést a második táblázat tartalmazza.

A második táblázat adatsora önmagáért beszél. A munkahelyi könyvtárral azonos helyen lakó dolgozók csaknem teljes számban csupán egyetlen közművelődési könyvtárt vesznek igénybe, mégpedig döntő többségben a könyvtári szolgáltatórendszer végpontján elhelyezkedő, számukra legkönnyebben megközelíthető könyvtárt. Ez lehet az igényeket szinte teljesen kielégítő könyvtár is, mint a váci Egyesült

2. sz. táblázat

Üzemek	Olvasók						
	csak az alapszintű könyvtárban		csak a magasabb szintű könyvtárban		mindkét helyen		együtt
	szám szerint	százalékban	szám szerint	százalékban	szám szerint	százalékban	szám szerint
Egyesült Izzó, Vác	527	95,3	14	2,5	12	2,2	553
KGYV Tápiószele	102	75,6	21	15,6	12	8,8	135
CSA Járműgyár	345	93,5	8	2,2	16	4,3	369
Szigetszentmiklósi Községi Könyvtár	8	4,1	186	94,4	3	1,5	197
	982		229		43		1254

Izzó könyvtára. Meglepő, hogy ahol elérhető közelségben nagyon jó körülmények között levő, „B”-típusú könyvtár van, a gyári dolgozók ott sem veszik olyan mértékben igénybe, ahogy az a könyvtárosok álmaiban szerepel. Az adatsor nem igazolja a feltételezést, hogy a két közművelődési könyvtári hálózatban a magasabb szolgáltatóhely felé irányuló „kettős olvasás”, „párhuzamos könyvtárhasználat” volna. A megfigyelt 1254 olvasó esetében csak 43 kettős olvasása igazolódott be, ami mindössze 3,4 százalék, tehát elenyésző.

Úgy vélem, hogy a vidéki dolgozók könyvtárhasználatához a Pest megyei példa csak adalék, de talán jellemző, különösen a tápiószeliei és a váci adatsor. A Csepel Autógyár két adatsora arra utal, hogy az olvasók még a saját vállalatuk által fenntartott, magasabb szintű szolgáltatást nyújtó könyvtárat sem keresik fel, ha ezt csak szabad idejükben tehetik meg. Megjegyzem, hogy az egyszerre több közművelődési könyvtárt használók köre a fővárosban esetleg másként alakulhat, illetve olyan vidéki városban is, ahol központi helyen „A”-típusú könyvtár működik.

Érdekességként említem még, hogy Vácán megnéztünk két olyan könyvtárt is, ahol a munkahelyen és a lakóhelyen is csak néhány lépés távolságra azonos fenntartású közművelődési könyvtár volt. A váci Dunai Cement- és Mészművek üzemi, illetve munkásszállójának könyvtáráról van szó. E két helyen egyetlen olvasó sem használja mindkét elérhető könyvtárt.

A „felfedezett” 43 kettős olvasó iskolázottsági és foglalkozási réteghez tartozás szerint legalább szakmunkás, többségük továbbtanul vagy komoly önművelést folytat. Fizikai munkát általában nem végeznek. A beszélgetésekből az is kiderült, hogy a magasabb szolgáltatási szintű könyvtár felkeresésének legtöbbször a tanulás az indoka, elsősorban társadalomtudományi irodalmat és folyóiratokat keresnek. Mások, főleg a nők azért keresik fel a tanácsi könyvtárat is, hogy szülői feladatuknak jobban megfeleljenek, itt ugyanis a pedagógiai irodalom teljesebb. Vonzó lehetett még a magasabb szintű könyvtár esti nyitvatartása, a váci városi könyvtár esetében annak újdonság volta, csendje, légköre.

A két könyvtárat is látogatók arról nem tettek említést, hogy referensz-kérdéseikkel fordultak volna a könyvtárhoz, vagy hangosképes dokumentumokat használtak. A kizárólag magasabb szintű könyvtárt használók az

igényesebb olvasók köréből kerülnek ki, ez különösen a Csepel Autógyár központi könyvtárának esetében igaz. A megkérdezettek közül senki sem használt még fővárosi közművelődési könyvtárt, holott sem Vác, sem Szigetszentmiklós nincs Budapesttől elérhetetlen távolságban. A néhány megkérdezett műszaki értelmiségi kettős olvasó a gyárban találja meg a munkájához szükséges szakirodalmat, a fővárosi országos feladatkörű szakkönyvtárakat nem is ismeri.

Az egy üzemen belüli termelési szakkönyvtárak és a közművelődési könyvtárak közötti kettős könyvtárhasználatot adatszerűen nem volt módom vizsgálni. A többéves tapasztalatok azt mutatják, hogy a „termelési eszköz”-ként használt üzemi szakkönyvtárak igénybevitelét maguk az olvasók sem tekintik könyvtárhasználatnak. A kutatást-fejlesztést szolgáló munkahelyi szakkönyvtárak és a helyi közművelődési könyvtár kettős igénybevétele csak akkor fordul elő, ha a közművelődési könyvtár nem szolgáltatási „végállomás”, hanem a maga területén legalább a szakkönyvtárral azonos rangú. Egyébként valószínű, hogy a vállalati szakkönyvtárak használói között sokkal több olyan olvasót lehetne találni, aki a magasabb szintű tanácsi könyvtárt is használja.

Számunkra, munkahelyi közművelődési könyvtárakkal foglalkozók számára azonban még e szűk körű megfigyelés is szolgálhat tanulságokkal. Tudomásul kell vennünk, hogy ha az üzemmél azonos földrajzi helyen van is magasabb szintű, „B”-típusú könyvtár, akkor sem számíthatunk arra, hogy a helyben lakók az üzemben ki nem elégített igényeikkel továbblépjenek és a tanácsi könyvtárt felkeresik. Súlyosabb a helyzet a bejáró dolgozók esetében, arra kell tehát törekednünk, hogy a sok bejáró dolgozót foglalkoztató üzemek könyvtárait „szolgáltatási végpont”-ból a második szolgáltatási lépcsőn levő könyvtárra fejlesszük.

Lehetséges, hogy sok elhallgatott olvasói igény marad a munkahelyi könyvtárakban kielégítetlen. Vajon eléggé népszerűsítjük-e a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségét ahhoz, hogy tudatosuljon: a végponton is meg kell kapnia mindent az olvasónak, amit kíván. Megteszünk-e mi, könyvtárosok mindent azért, hogy az aktív dolgozók által legjobban igénybevert munkahelyi könyvtárakba „felülről” is eljuthasson mindenfajta könyvtári szolgáltatás?

Kenyéri Kornélia